

Шевчук В.М.

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
професор кафедри криміналістики,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ: КРИЗА ЧИ НОВИЙ ЕТАП ПОСТУПАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

На сьогодні у сучасній криміналістиці простежується активізація наукових розробок, присвячених дослідженню теоретико-методологічних засад науки. Підвищена зацікавленість науковців до проблематики методологічної та наукознавчої спрямованості пояснюється, у першу чергу, сучасними тенденціями та особливостями розвитку криміналістики [14, с. 874]. При цьому тенденції розвитку криміналістичної науки залежить від різних чинників. Серед них особливого значення набувають інтеграційні процеси, вплив науково-технічного прогресу та тенденції підвищення рівня абстрактності теоретичного знання, формалізація наукових знань, поглиблення процесів математизації наукових досліджень, запровадження інформаційних технологій, посилення протиріч при взаємодії криміналістичної науки і практики. У цьому сенсі Г. Кендзерська слушно стверджує, що прогнозування тенденцій розвитку криміналістики потребує врахування як змін у житті суспільства, що відбуваються, так і рівня глобальної комунікації [4, с. 45].

В останні роки у спеціальній літературі почастишали випадки появи різного роду критичних суджень на адресу традиційної теорії та методології криміналістики, на концепцію загальної теорії криміналістики. Все частіше можна зустріти твердження окремих науковців про нібито наявні у криміналістиці глобальні негативні явища, проблеми “деградації” і навіть перетворення її в “спеціальну меганауку”, тобто нерідко обґрунтовується так звана ідея “кризи у криміналістиці”. Так, у криміналістичній літературі за останні двадцять років окремими науковцями нерідко згадується про певні “суперечності та проблеми” у сучасних криміналістичних дослідженнях [3; 8; 10; 11],

а у деяких випадках мова йде про кризу у криміналістиці, навіть й про “смертні гріхи” криміналістики [2] або “системну кризу у криміналістиці” [8, с. 138–146]. Аналіз та критика таких “звинувачень на адресу криміналістики” була предметом гострої дискусії серед науковців [6; 13].

Ідеям кризи у криміналістиці В.Ю.Сокіл присвятив монографію, у якій він зазначає що “...радянська криміналістика виконувала функцію теоретичного і практичного виправдання комуністичного режиму, виступала інструментом практики карально-репресивних органів, примудряючись при цьому “не помічати” жахливі факти свавілля, беззаконня і безправ’я громадян, політико-правових феноменів “ворог народу” і “член сім’ї ворога народу”, “масових репресій” і т. п. Автор при цьому вважає, що не просто “звільнитися від застарілих стереотипів, що діяли в радянській науці протягом багатьох десятиліть: ідеологічних штампів, примусової однодумності, коментування авторитетів, самовихваляння, критиканства щодо “західної” науки, політичної надлояльного до влади і т. п.” [10, с. 122]. Далі науковець приходиться до висновку, що слід визнати незворотнім процес становлення нової криміналістичної парадигми, глибоких концептуальних змін у змісті криміналістики, поновлення сенсу і змісту основних наукових категорій, цілей та цінностей криміналістичного наукового співтовариства [10, с. 40].

Критикуючи сучасний стан криміналістики, науковці висловлюють своє автроське бачення проблеми, що склалася. Так, О.С.Александров вважає, що вітчизняна криміналістика переживає кризу, оскільки вона дає знання не для дії, а знання ради знання [1, с. 3]. О.А. Крестовніков заявляє про необхідність перегляду методологічного апарату криміналістики як науки, яка безпосередньо обслуговує та забезпечує практичну діяльність по боротьбі у злочинності [7, с. 50]. За твердженням А.Ф. Лубіна саме теоретико-методологічна відсталість криміналістики не дозволяє їй вийти на сучасний рівень наукових кримінальних технологій, оскільки якщо й існують у криміналістиці методологічні правила, то вони, найчастіше, спеціально не формулювалися, приймалися не зовсім свідомо, а іноді й зовсім несвідомо [9, с. 16]. Більш оптимістичною є думка Д.В. Кіма, який зазначає, що наукова дискусія, яка розгорнулася останнім часом, свідчить про те, що криміналістика знаходиться

у певній кризі, яка є характерною для усіх наук на певному етапі, піднімаючи їх на більш високий рівень розвитку [5, с. 2]. Крім цього, зустрічаються пропозиції окремих науковців по створенню спеціальної методології криміналістики, зміни наукової парадигми криміналістики, пропозиції застосування нетрадиційних методів у криміналістиці та практиці розслідування злочинів і т. д.

На наш погляд, нерідко ідея “кризи у криміналістиці” є перебільшеною, а в деяких випадках побудована на помилкових й хибних посиланнях, що призводить до тверджень та пропозицій про необхідність відходу від традиційної криміналістичної теорії та методології, суттєвої зміни “криміналістичної парадигми”, використання зарубіжного досвіду та ідей, які є нерідко є неоднозначними, дискусійними, а інколи незаконними та несприйнятними для нашої слідчої, судової та експертної практики.

Однією з відправних точок для міркувань прихильників “ідеї кризи” виступає твердження, що загальна теорія криміналістики потребує концептуальної зміни, перш за все, тому, що її основа сформована у радянський період й продовжила свій розвиток у пострадянський. Більше того, сформовані у радянський період, будь-то уявлення про криміналістичну теорію відображення, чи про предмет криміналістики, її систему, методи чи інші теоретичні положення та наукові концепції, у розумінні прихильників “ідеї кризи” є недосконалими, несприйнятними, погані “за визначенням”, оскільки вони є результатом “тоталітарного мислення” та “обвинувального ухилу”, засобом “інквізиційного кримінального процесу”. Тому, на їх думку, загальна теорія криміналістики та методологія потребує критичного осмислення та докорінного перегляду, відмови від традиційних підходів у криміналістичних дослідженнях.

На думку Р.Л. Степанюка, криміналістика сьогодні поки що недалеко відійшла від радянської криміналістики. Це і не дивовижно, адже саме наука того періоду здійснила найбільший вплив на українську криміналістику. Отже, доводиться стверджувати про те, що з 1991 року до цього часу продовжується лише пострадянський етап розвитку останньої. Він характеризується намаганнями трансформувати сформовані у минулому підходи до умов функціонування демократичної

держави. Кардинального відходу від парадигм радянської криміналістики фактично не спостерігається. Прикладом цьому є радянська система української криміналістики, структура та зміст її елементів, домінування діалектичного матеріалізму в методології, визначення ключових понять криміналістики [11, с. 389]. Кризова ситуація сьогодні склалась й у вітчизняній криміналістичній науці. Попри понад двадцять сім років, що минули з моменту набуття незалежності, радянська теорія в криміналістиці досі вважається домінуючою. Остання дедалі більше відстає від потреб практики, виявляється неспроможною виконувати свою основну функцію – обслуговування судочинства шляхом розроблення сучасних криміналістичних засобів, прийомів і методів, необхідних для застосування під час досудового розслідування та судового провадження. Тому видається необхідним здійснити критичний аналіз радянських наукових засад у цій сфері [12, с. 212].

Слід зазначити, що такий підхід є обґрунтованим та об'єктивним, потребує критичного осмислення та подальших наукових досліджень зазначеної проблематики. Як вбачається, нерідко фундаментальні проблеми криміналістики трактуються формально або догматично, не відповідають новим реаліям, залишаються недостатньо розробленими у сучасній криміналістичній науці. Стан науки криміналістики, ступінь реалізації її функцій та завдань обумовлюють потребу в активізації досліджень зазначених питань, оскільки сформованість теоретико-методологічних засад криміналістики відображає сучасний рівень розвитку самої науки.

Разом з тим, більшість прихильників “ідеї кризи”, проголошуючи необхідність зміни криміналістичної наукової парадигми, не супроводжують, як правило, свої заклики реальними та конструктивними пропозиціями щодо вирішення декларованої проблеми. Зрозуміло, що така зміна передбачає появу нової наукової парадигми, яка буде виконувати пізнавальну і нормативну функції науки, має визначити вибір нових методів наукового дослідження. Однак у більшості робіт прихильників “ідеї кризи”, нової концепції теорії та методології криміналістики, яка здатна замінити існуючу криміналістичну наукову парадигму, не пропонується. У кращому випадку, мають місце деякі пропозиції з окремих питань криміналістичної теорії

(приміром, авторське бачення предмета та об'єкта криміналістики, визначення окремих термінів, окремі погляди на систему криміналістики, про необхідність розробки нових криміналістичних вчень та теорій тощо). Очевидно, що навряд чи за нову криміналістичну парадигму можна вважати й незрозумілі відсилання окремих авторів до різних філософських джерел, ідей, присутнім у “західній” криміналістиці або інших гуманітарних науках, а також до деяких авторських концепцій в науках кримінального права, кримінального процесу та кримінології.

На наш погляд, “ідеї кризи” самі по собі націлені в основному на руйнування традиційної системи криміналістичних знань, постановку під сумнів існування криміналістики як самостійної юридичної науки, деформування її об'єктно-предметної сфери та завдань і т. д. Подальшого позитиву для об'єктивного розвитку криміналістики від міркувань та пропозицій такого роду практично не спостерігається та не передбачається. Виходячи із викладеного, на наш погляд, не “ідеї кризи”, а ідеї об'єктивного і подальшого поступального розвитку криміналістики мають домінувати в криміналістичних дослідженнях із урахуванням сучасного стану розвитку науки, традицій криміналістики і досвідчених вчених-криміналістів, повинні стати фундаментом та основою ідеології криміналістичного мислення, визначати перспективні напрямки подальших наукових досліджень.

Існування традиційних теоретичних і методологічних положень криміналістики, її термінології, прийнятих криміналістами-науковцями, так і практиками, є фундаментом, образно кажучи “оберегом” криміналістики, оскільки такий підхід забезпечує та оберігає її від зайвої затеоретизованості і розмивання меж, руйнування системи і деградації результатів наукових досліджень. Звичайно, це не означає, що положення криміналістичної теорії та методології не можуть бути об'єктами наукових дискусій та обговорень. Більш того, такі дискусії ведуться постійно, в тому числі по концептуальним для криміналістики проблемах її об'єкта та предмета, системи, методів і т. д. Результатами цих дискусій стає або підтвердження правильності зроблених раніше висновків, або необхідність переходу на новий рівень розвитку криміналістичних теорій і

вчень, які зберігають спадкоємність наукових криміналістичних традицій та наукових шкіл.

Водночас, варто зазначити, що саме по собі критичний аналіз окремих наукових ідей, концепцій, авторських підходів та розгляд їх у порядку дискусій, обґрунтованої критики – це нормальний стан подальшого розвитку будь-якої сфери наукових знань. І такий підхід є правильним та закономірним для криміналістики, проте він не вимагає “термінового та обов’язкового” проголошення ні “кризи”, ні “революції” у науці, а ні “зміни наукової парадигми”. Водночас існує й інший бік цього питання: з яких причин такі погляди, ідеї та думки не отримують широкого визнання у криміналістиці та судово-слідчій практиці. Це питання, як правило, не рідко залишається без відповіді та потребує ретельного аналізу та окремого дослідження.

На наш погляд, сучасні тенденції розвитку криміналістики повинні знайти своє відображення у розробці методології науки, загальної теорії криміналістики, загальних положень теорії пізнання, її категорій в адаптації до концепцій криміналістики. На сьогодні подальших досліджень потребує інтегративна функція криміналістики, застосування системно-структурного, діяльнісного, функціонального, технологічного підходів, посилення практичного спрямування криміналістичних досліджень, які піднімуть сучасну криміналістику на якісно новий рівень розвитку. Сучасна ідеологія криміналістики повинна бути спрямована на збереження і подальший позитивний розвиток криміналістики як юридичної науки спеціального, прикладного характеру, виконання нею важливих функцій по забезпеченню практики сучасними знаннями, засобами, методами і рекомендаціями, що підвищують ефективність діяльності органів правопорядку у протидії кримінальним проявам та викликам сучасності.

Подальший поступальний розвиток криміналістичної науки є неможливим без врахування та використання системи традиційних поглядів і теоретичних положень, що становлять наукову сутність криміналістики й забезпечують її своєрідність та особливу роль у системі інших наукових знань. Очевидно, що відсутність або руйнування базисних положень криміналістики, традиційно сприймаються і розуміються як вченими-

криміналістами, так і фахівцями-практиками, не тільки призведе до появи безлічі суб'єктивно і абстрактно сформульованих суджень, але і може призвести до втрати довіри слідчої практики до криміналістичної науки. Крім цього, очевидним є те, що у криміналістичних дослідженнях мають культивуватися не "ідеї кризи", а ідеї об'єктивного та подальшого поступального розвитку криміналістики із урахуванням сучасного стану розвитку науки, традицій криміналістики, які повинні стати основою ідеології криміналістичного мислення, визначати перспективні напрямки подальших наукових досліджень.

Перелік використаних джерел

1. Александров А. С. Судебная лингвистика и судебная криминалистика // Использование достижений иных наук в криминалистике: материалы научн.-практ. конф., 18–19 апреля 2008 г. Краснодар: КГАУ, 2008. С. 3–6.
2. Александров А. С. Семь смертных грехов современной криминалистики // Международная Ассоциация Противодействию Правосудию. URL: <http://www.iauaj.net/node/342> (дата обращения 07.09.2018).
3. Бахин В. П. Криминалистика для криминалистов или для практики? // Роль и значение деятельности Р. С. Белкина в становлении современной криминалистики: материалы междунар. науч. конф. М., 2002. С. 53–61.
4. Кендзерска Г. Меандры криминалистики XXI века // Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика. Vilnius: Charkovas, 2013. Ч. II. С. 45–58.
5. Ким Д. В. Методы историко-криминалистического познания и их роль в выявлении тенденций развития науки // История государства и права. 2005. № 6. С. 2–5.
6. Когутич І. І. Окремі міркування щодо викладу О. С. Александровим "суперечностей та проблем" сучасної криміналістики // Вісник Львівського університету. 2011. С. 353–365.
7. Крестовников О. А. Система методологии криминалистики // Государство и право. 2007. № 9. С. 50–54.
8. Кривошеин И. Т. О системном кризисе криминалистики // Криминалистика: вчера, сегодня, завтра. Иркутск, 2016. Выпуск 6. С. 138–146.
9. Лубин А. Ф. Механизм преступной деятельности. Методология криминалистического исследования. Н. Новгород: НЮИ МВД, 1997. С. 16.

10. Сокол В. Ю. Кризис отечественной криминалистики: монография. Краснодар, 2017. 332 с.
11. Степанюк Р. Л. Деякі перспективні напрями розвитку криміналістики в Україні. Форум Права, 2017. № 5. С. 389–394.
12. Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Щодо природи криміналістичної науки // Вісник Кримінологічної асоціації України. 2018. № 2 (19). С. 211–223.
13. Филиппов А. Г. О статье проф. А. С. Александрова “Семь смертных грехов современной криминалистики” // Вестник криминалистики. 2010. № 3 (35). С. 63–66.
14. Шепітько В. Ю. Сучасний стан та розвиток криміналістики // Правова доктрина України: у 5 т. Х.: Право, 2013. Т. 5: Кримінально правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. 1240 с.

Національний університет «Одеська юридична академія»

Кафедра криміналістики

Дослідницька група «De mendacio veritas»

Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України

Громадська організація «Міжнародна фундація розвитку»

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

МАТЕРІАЛИ VII МІЖНАРОДНОГО КРУГЛОГО СТОЛУ

31 травня 2019 року

Одеса
Видавничий дім «Гельветика»
2019

УДК 34(063)
0 - 75

Рекомендовано до друку рішенням кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 10 від 24.05.2019 р.)

Відповідальні за випуск:

В. В. Тищенко, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
НАПрН України, завідувач кафедри криміналістики Національного
університету «Одеська юридична академія»;

О. П. Ващук, доктор юридичних наук, доцент кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»;

Д. В. Ніконович, старший лаборант кафедри криміналістики Національного
університету «Одеська юридична академія»

Матеріали видано в авторській редакції.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу
несуть учасники круглого столу, рецензенти та структурні підрозділи
вищих навчальних закладів та установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

0 - 75 **Інформаційне** забезпечення розслідування злочинів : матеріали
VII Міжнародного круглого столу (31 травня 2019 р.). – Одеса :
Видавничий дім «Гельветика», 2019. – 148 с.

ISBN 978-966-916-935-8

VII Міжнародний круглий стіл «Інформаційне забезпечення розслідування злочинів» присвячено вивченню сучасного стану наукових розробок інформаційного забезпечення розслідування злочинів та їх впровадженню в теорію криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності та експертології з метою інформаційного забезпечення попередження, виявлення, розслідування та розкриття злочинів. Матеріали містять праці науковців з найактуальніших теоретичних і практичних проблем криміналістики, кримінального процесу, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності.

Збірник розрахований на аудиторію наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів, слухачів вищих юридичних навчальних закладів, а також юристів-практиків, які цікавляться проблемами криміналістики, кримінального процесу, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності.

УДК 34(063)

ISBN 978-966-916-935-8

© НУ «Одеська юридична академія», 2019